

Asia Tekijänoikeus käännöksiin

Hakija A

Annettu 12.5.2009

Tiivistelmä *Kirjallisen teoksen suomenkieliset käännökset olivat kumpikin TekijäL 1 §:ssä tarkoitettuja itsenäisiä ja omaperäisiä teoksia.*

LAUSUNTOPYYNTÖ

A (jäljempänä hakija) on pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa Valborg Werbeck-Svärdströmin kirjoittaman Lauluäänen koulutustie -kirjan käännöksen tekijänoikeudesta.

Hakija kertoo kääntäneensä kirjan suomeksi vuonna 1990. Hakijan käännös on julkaistu vuonna 1991. Hakija katsoo, että hakijan käännöksen peruskäsitteistö on kirjan nimeä myöten plagioitu Suomen antroposofisen liiton ja Goetheanistisen taiteen yhdistyksen vuonna 2001 julkaisemaan myöhempään laitokseen. Vuoden 2001 käännöstä ei voida pitää itsenäisenä käännöksenä vaan siinä on vaihdettu vain sanajärjestyksiä. Hakijan mukaan kyse on kokonaan uudesta laulutaiteen alaa käsittelevästä käsitteistöstä, ja sopivien kotokieltä vastaavien käsitteiden kehittämisessä oli aikanaan kokolailia hommaa.

Hakija on toimittanut käännökset tekijänoikeusneuvoston tarkasteltavaksi.

VASTINEET

Tekijänoikeusneuvosto on pyytänyt vastineen Suomen antroposofinen liitto ry:ltä.

Suomen antroposofinen liitto ry on toimittanut tekijänoikeusneuvostolle liiton kääntäjän B:n ja julkaisutoimittaja C:n laatimat vastineet.

B on lausunut kyseisen kirjan toisen kustantajan Goetheanisen taiteen yhdistys ry:n ja omasta puolestaan teoksen kääntäjänä seuraavaa:

Hakijan väite siitä, että hän olisi luonut teoksen ensimmäisessä suomennoksessa asiaan liittyvät suomenkieliset käsitteet, on perusteeton. Laulukoulun johtaja J, joka on jatkanut Valborg Werbeck-Svärdströmin työtä tämän kuoleman jälkeen vuodesta 1972 lähtien, aloitti laulukurssien pitämisen Suomessa 1970-luvun lopulla. Tällöin useat suomalaiset laulajat ja laulun harrastajat käänsivät näitä kursseja ja edesauttoivat tämän uuden lauluimpulssin suomenkielisen termistön syntymistä. Heihin kuuluvat mm. Antroposofisen liiton julkaisemaa käännöstä merkittävästi avustanut laulaja R sekä laulajat M ja P. B puolestaan suomensi jo 1980-luvun aikana useita tätä laulukoulua edustavan laulopedagogin D:n Suomessa pitämiä laulukursseja. Laulukoulun suomalaiset peruskäsitteet olivat näin ollen jo ensimmäisen suomennoksen ilmestyessä v. 1991 kiinteä ja ilmeinen osa suomalaista Werbeck-laulukulttuuria. Niihin kuuluu myös kirjan nimenä toimiva "lauluäänen koulutustiet", joka oli jo näiden kurssien yhteydessä vakiintunut laulukoulun vaikeasti käännettävän saksalaisen termin suomalaiseksi vastineeksi.

Uuden käännöksen tarve oli ilmeinen johtuen hakijan suomennoksen suoranaisten virheellisyyksistä, epäselvistä lauserakenteista sekä liiallisesta "saksalaisuudesta", mikä vaikeutti kirjan ymmärtämistä huomattavasti. Koska teos oli ja on yhä opetusikäisessä, erityisesti Snellman-korkeakoulun "Laulun ja eurytmien opintovuoden" piiristä ja myös muilta lukijoilta tuli toistuvaa palautetta kirjan lähes mahdottomalta tuntuvasta luettavuudesta johtuen osin asian vaikeataajuudesta mutta suurelta osin teoksen heikkotasoisesta suomennoksesta.

Huomionarvoinen seikka lienee myös se, että hakijan suomennos pohjautuu saksalaisen teoksen 4. painokseen. Antroposofisen liiton julkaiseman teoksen perustana on käytetty 5. painosta, joka on tosin tekstiltään muuttumaton mutta sisältää laajan kuva-aineiston. Se liitettiin näin ollen myös uuteen suomennokseen.

Merkittävä peruste uudelle käännökselle oli myös se, ettei teoksen ensimmäinen suomentaja ole itse laulaja vaan muusikko. Häneltä puuttui omakohtainen koulutus ja kokemus asiassa, mikä tuli ilmi tekstin ulkokohtaisessa ja ylimalkaisessa laadussa jättäen tekstin "subtiilin" tason vähäiselle huomiolle. Sekä allekirjoittanut että suomennoksen tarkastaja R

ovat itse käyneet kyseisen laulukoulutuksen ja asuneet pitkän ajan Saksassa. Lisäksi allekirjoittaneella oli jo tuolloin paljon käännöskokemusta, josta on eräänä osoituksena v. 2000 suomeksi ilmestynyt K:n teos "lauluterapiaesitelmät". Lauluäänen koulutustie - teoksen uuden suomennoksen perustana ei ole missään vaiheessa käytetty hakijan käännöstä, vaan teoksen varsinaista saksankielistä laitosta.

Suomen antroposofinen liitto ry:n julkaisutoimittaja C on lausunut tekijänoikeusneuvostolle seuraavaa:

Suomen antroposofinen liitto julkaisi yhdessä Goetheanistisen taiteen yhdistyksen kanssa vuonna 2001 Valborg Werbeck-Svårdströmin kirjan "Lauluäänen koulutustie", johon Suomen antroposofinen liitto sai julkaisuoikeudet Verlag am Goetheanumilta Sveitsistä.

Teoksen julkaisutoimittajana Suomen antroposofisen liiton puolesta C on vastineessaan lausunut, että kirjan kääntäjän B:n saksan kielen osaamisen ja Werbeck-lauluimpulssiin perehtymisen tietäen ja hänet tuntien C pitää mahdottomana väitettä siitä, että kirjan käännös olisi plagiaatti. Kirjan toimitusvaiheessa sellainen ei tullut mieleenkään, koska eräänä keskeisenä syynä uuden käännöksen tekemiseen olivat juuri kirjan käyttäjäkunnan esiin tuomat edellisen käännöksen puutteet. Hakijan käännöstä ei ole käytetty missään vaiheessa suomennosta editoitaessa. Se, että käsitteistö on osittain sama molemmissa kirjoissa, on luonnollista, ja nämä käsitteet ovat vuosikymmenten kuluessa kehittyneet Werbeck-lauluimpulssia soveltaneiden piirissä. (hakijan suomentaman, 1991 julkaistun laitoksen nimisivulla esimerkiksi mainitaan, että "käännöstyötä on merkittävästi avustanut P", joka oli yksi näistä soveltajista).

Julkaisutoimittaja C on maininnut esimerkkinä yhden satunnaisesti valitun kappaleen molemmista käännöksistä, ja toteaa vastineessaan, että ei vaikuta siltä, että tässä olisi "vain pelkästään hieman vaihdeltu sanajärjestyksiä tms.", kuten hakija B:n suomennoksesta on väittänyt.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeuslain 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. TekijäL 1 § sisältää esimerkkiluettelon tekijänoikeussuojaa saavista teostyypeistä. Tekijänoikeuden kohteena voivat olla esimerkiksi kaunokirjalliset ja selittävät kirjalliset ja suulliset esitykset.

Tekijänoikeudessa teoksella tarkoitetaan luonnollisen henkilön henkisen luomistyön tulosta. Teokselta edellytetään, että sitä voidaan pitää tekijänsä itsenäisen luovan työn omaperäisenä tuloksena. Tällöin se niin sanotusti ylittää teoskynnyksen eli saavuttaa teostason. Suojan edellytyksenä ei ole muita erityisiä vaatimuksia. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Tavanomaisena arviointikriteerinä on pidetty sitä, voisiko kukaan muu samaan työhön ryhtyessään päätyä samanlaiseen lopputulokseen.

Tekijänoikeus suojaa sekä teosta kokonaisuutena että sellaista teoksen osaa, jota muusta teoksesta irrallaan tarkasteltuna voidaan pitää tekijänsä luovan työn omaperäisenä tuloksena.

Vakiintuneen näkemyksen mukaan ideat, aiheet, periaatteet yms. jäävät tekijänoikeussuojan ulkopuolelle. Tekijänoikeus ei estä esimerkiksi kahta henkilöä kirjoittamasta kirjaa samasta aiheesta. Suojan kohteena on se teoksen ilmenemismuoto, johon tekijä on omaperäisellä tavalla ajatuksensa saattanut.

TekijäL 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, TekijäL 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään TekijäL 3 §:ssä. TekijäL 3 §:n 1 momentin mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Säännöksen 2 momentin mukaan teosta älköön muutettako tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tahi omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla, älköönkään sitä myöskään saatettako yleisön saataviin tekijää sanotuvin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

TekijäL 4 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on kääntänyt teoksen tai muunnellut sitä tahi saattanut sen muuhun kirjallisuus- tai taidelajiin, on tekijänoikeus teokseen tässä muodossa, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen.

Tekijänoikeus käännökseen syntyy kääntäjälle. Teoksen kääntäjän on saatava alkuperäisen teoksen tekijänoikeudenhaltijan suostumus käännöksen tekemiseen ja yleisön saataville saattamiseen. Jos alkuperäisteksti ei yllä teostasoon tai jos sen tekijänoikeus on lakannut, kääntäjä voi vapaasti hyödyntää tekemäänsä käännöstä.

Kääntäjän yksinomainen oikeus rajoittuu hänen omaan teokseensa. Hän ei voi tekijänoikeuslain säännöksiin vetoamalla estää sitä, että joku muu tekee alkuperäisen teoksen tekijän luvalla toisen käännöksen alkuperäisteoksesta.

Saadakseen TekijäL 1 §:n mukaista suojaa on käännöksen tai muun muunnelman ylitettävä teoskynnys eli täytettävä itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset.

Oikeuskirjallisuudessa Pirkko-Liisa Haarmann on todennut, että muuntelijan, esimerkiksi kääntäjän, mahdollisuudet itsenäisen ja omaperäisen teoksen aikaansaamiseen ovat olennaisesti rajoitetummat kuin alkuperäisteoksen tekijän kohdalla. Tästä syystä teostasokynnys ei voinekaan olla jälkiperäisissä teoksissa yhtä korkealla kuin alkuperäisissä teoksissa. Haarmannin mukaan aivan sana sanalta, mekaanisesti tehty käännös ei voi saada suojaa. (Pirkko-Liisa Haarmann, "Tekijänoikeus ja lähioikeudet" 2005, ss. 89).

Kääntäjä voi luovuttaa taloudelliset oikeutensa kokonaan tai osittain. Tekijänoikeuden luovutusta koskevat yleiset säännökset ovat TekijäL 27 - 29 §:issä. Moraalisista oikeuksistaan kääntäjä voi luopua vain laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettua teoksen käyttämistä varten (TekijäL 3 § 3 mom.).

Tekijänoikeusneuvoston lausuntokäytäntöä

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 1986:15 todettiin, että oikeus teoksen kääntämiseen kuuluu tekijälle tai sille, jolle tekijä on oikeutensa siirtänyt. Kääntäjä saa itsenäisen oikeuden käännökseen, mutta kääntäjän oikeus ei rajoita alkuperäisen tekijän oikeutta. Tekijä voi luovuttaa oikeutensa teoksen kääntämiseen tietylle kielelle yksinoikeuksin tai rajoitetusti. Jos oikeuden luovutus suomentamista varten on tapahtunut yksinoikeuksin, on muiden saatava kääntäjän suostumus uuden suomennoksen laatimiseen. Mikäli luovutus on suppeampi, voi oikeus suomentamiseen olla useammalla henkilöllä. Tällöin kuitenkin käännösten on oltava riittävästi toisistaan poikkeavia, jotta ne kukin olisivat omaperäisiä ja itsenäisiä.

Tekijänoikeusneuvoston aiemmassa lausuntokäytännössä lyhyitä ilmaisia ei ole pääsääntöisesti pidetty tekijänoikeudellisesti suojattavina teoksina.

Tekijänoikeusneuvosto on lausunnossaan TN 2003:14 todennut, että vaikka hakijan oppikirjat olivatkin kokonaisuudessaan tekijänoikeuslain 1 §:n nojalla tekijänoikeussuojaa saavia kirjallisia teoksia, näihin oppikirjoihin sisältyviä, hakijan kehittämiä ilmaisia "koneenpiirustus", "ripa- ja varsisääntö", "suljettu jonomitoitus", "avoin jonomitoitus" ja "kavaljeeriprojektio" eivät yksittäisinä teknisinä nimityksinä tai käsitteinä nauti tekijänoikeussuojaa tekijänoikeuslain 1 §:n nojalla. Kyseisten käsitteiden käyttämiseen ja ottamiseen toisiin oppikirjoihin ei siten tarvita hakijan lupaa, vaikka näitä käsitteitä olisikin ensimmäisen kerran käytetty hakijan kirjoittamissa kirjoissa ja vaikka käsitteiden kehittäminen aikanaan edellyttänyt hakijalta tutkimustyötä ja esimerkiksi perehtymistä alan muuhun kirjallisuuteen.

Tekijänoikeussuojan piiriin eivät ole myöskään kuuluneet ilmaiset "Aqua Seitsen Seitsemisen lähdevesi" (TN 2004:13), "Puhdas Elämä Lapselle" (TN 2001:12), "Save the Wildlife" (TN 1995:16) eikä "Villi tyttö etsii iloista ja menevää miestä...kiinnostaako?" (TN 1992:15). Runoilijan nimeä ei pidetty tekijänoikeussuojaa nauttivana teoksena (TN 2003:13). Sanonnat "Lycka till", "Onks Viljoo näkyny?", "Aha" eivät saaneet tekijänoikeussuojaa (TN 1986:8), kuten eivät myöskään teoksen nimet "Steissi" (TN 1992:7), "Aapponen" (TN 2005:10) eivätkä eräät sävelteosten nimet (TN 1998:3). Web-grafiikkaan sisältyneet tekstit "Hae tuote" ja "Hae tuotteet" eivät olleet tekijänoikeuslaissa tarkoitettuja kirjallisia teoksia (TN 2004:10), kuten ei myöskään neonvalolla toteutettu teksti "I love you" (TN 2004:11).

Vastaus lausuntopyynnössä esitettyyn kysymykseen

Tekijänoikeusneuvostolta on kysytty Valborg Werbeck-Svärdströmin kirjoittaman *Lauluäänen koulutustie* -kirjan sisältämien käsitteiden suomenkielisten käännösten tekijänoikeudesta ja siitä, onko kirjan vuonna 2001 julkaistu käännös plagiaatti vuoden 1991 käännöksestä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että ollakseen tekijänoikeudella suojattu teos käännöksen on ylitettävä teoskynnys eli yllettävä teostasoon. Käännöksen on siten oltava kääntäjän henkisen luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Teoskynnyksen katsotaan yleensä ylittyvän, jos voidaan olettaa, ettei kukaan muu vastaavaan työhön ryhtyessään olisi päätenyt samanlaiseen lopputulokseen. Suojan kohteena on se teoksen ilmenemismuoto, johon tekijä on omaperäisellä tavalla ajatuksensa saattanut.

Tekijänoikeusneuvosto on arvioinut sille toimitettuja käännöksiä ja vertaillut niitä käännösten samankaltaisuuksien selvittämiseksi.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että vuonna 1991 julkaistu Lauluäänen koulutustie -käännös ylittää teostasoon ja saa tekijänoikeussuojaa kirjallisena teoksena TekijäL 1 §:n nojalla.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että vuonna 1991 julkaistulla käännöksellä ja vuonna 2001 julkaistulla käännöksellä on sama nimi. Tämän lisäksi käännösten välillä ei ole havaittavissa muuta kielellistä samankaltaisuutta kuin osittain yksittäisissä lyhyissä ilmaisuissa ja käsitteiden käännöksissä. Molemmat käännökset ovat yksilöllisiä ja ilmentävät kääntäjien toisistaan erilaisia kielellisiä tulkintoja samasta alkuperäisteoksesta.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että vuoden 2001 käännös ei ole vuoden 1991 käännöksen plagiaatti vaan se on itsenäinen ja omaperäinen teos.

Tekijänoikeusneuvosto huomauttaa edellä mainittuun lausuntokäytäntöönsä viitaten, että pääsääntöisesti lyhyet ilmaisut ja käsitteet eivät ole tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia.

Puheenjohtaja

Marcus Norrgård

Sihteeri

Marko Rajaniemi

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Marcus Norrgård (puheenjohtaja), Martti Heikkilä, Tuula Hämäläinen, Teemu Kalliala, Satu Kangas, Päivi Liedes, Kirsi-Marja Okkonen, Maria E. Rehbinder, Risto Ryti, Pekka Sipilä, Katariina Sorvari, Markku Uotila, Martti Virtanen ja Ahti Vänttinen.